

De grootmondpluimdrager (*Valvata macrostoma*) in de Zouweboezem

D.M. Soes

Valvata macrostoma found in the Zouweboezem

The finding of the first population of *V. macrostoma* in the province Zuid-Holland is reported. Its meaning at national scale is discussed with the conclusion that this population is of great importance as the species is very rare in the Netherlands.

Inleiding

In opdracht van het voormalig Zuiveringsschap Hollandse Eilanden en Waarden is door Bureau Waardenburg op 18 september 2002 een sloot bemonsterd die gelegen is in het natuurgebied de Zouweboezem (eigendom van het Zuid-Hollands Landschap). Dit gebied ligt in Zuid-Holland ten oosten van Ameide, zie fig. 1. Bij het determineren van de zoetwatermollusken bleken er vier exemplaren van de grootmondpluimdrager (*Valvata macrostoma*) in het monster te zitten. Aangezien dit één van de zeldzaamste zoetwatermollusken van ons land is en dat dit de eerste vindplaats in Zuid-Holland was, zijn er in 2004 en 2006 vervolfbezoeken geweest om te bekijken welk (micro)habitat door de soort wordt gebruikt en of het hier om een stabiele populatie gaat.

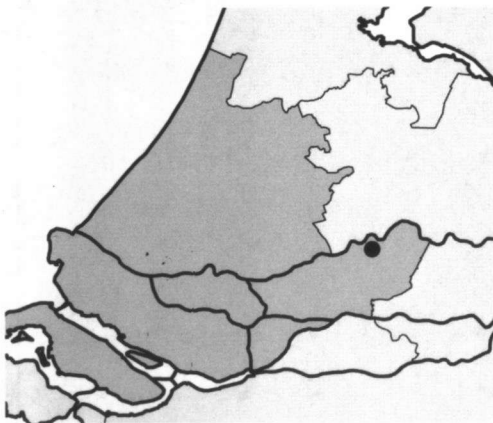

Fig. 1: Ligging van de vindplaatsen van de grootmondpluimdrager in Zuid-Holland.

De Zouweboezem

Het natuurgebied Zouweboezem is een moerasgebied op veen dat vooral bekend is geworden door zijn rijkdom aan moerasvogels. Soorten als purperreiger, roerdomp, zwarte stern en snor komen hier tot broeden. Daarnaast komen er ook van andere groepen bijzondere soorten voor, zoals grote modderkruiper, kamsalamander en schilpadbloedzuiger.

Het hart van het gebied wordt gevormd door de Zouwe, een in de viertiende eeuw gegraven boezemwater dat polderwater opving en afvoerde naar de Lek en via de Merwede naar de Linge. De functie als afvoerweg van polderwater is beëindigd, wel wordt in droge zomers water vanuit de boezem ingelaten in de omliggende polders. Langs dit boezemwater liggen enkele boezemlanden met hier en daar wilgengrienden, die bij hoogwater onderlopen. Naast vochtige graslandjes vinden we

hier verder verschillende rietmoerassen.

Vindplaats grootmondpluimdrager

De eerste exemplaren zijn op 18 september 2002 gevangen in een sloot gelegen aan de voet van de Zouwendijk. Op het monsterpunt (127-440) is deze sloot zo'n zeven meter breed, zeventig centimeter diep en heeft ze een sliblaag van meer dan tachtig centimeter. De plantengroei bestond uit een hermetisch afsluitend dek van klein kroos (*Lemna minor*) zonder enige ondergedoken waterplanten. In de oever waren her en der soorten als oeverzegge (*Carex riparia*), gele lis (*Iris pseudacorus*) en riet (*Phragmites australis*) aanwezig. De zoetwatermolluskenfauna (tabel 1) werd gedomineerd door *Hippeutis complanatus* en *Acroloxus lacustris*, typische soorten van permanente sloten. Al met al geen plek waar de grootmondpluimdrager te verwachten is. Echter duidt ook de aanwezigheid van een flink aantal *Segmentina nitida* op de aanwezigheid van een ander habitat in de nabijheid. Deze soort is alleen echt talrijk in zeer plantenrijke of verlandende wateren.

Fig. 2: Habitat grootmondpluimdrager.

Op 1 juli 2004 is een bezoek aan de vindplaats gebracht met de hoop het voorkomen op deze locatie beter te begrijpen. Al gauw bleek dat de oorspronkelijke vindplaats werd afgeschermd door wilgen en veel brandnetels. Ten zuiden hiervan zag het er een stuk aantrekkelijker uit en hier werd de grootmondpluimdrager al snel gevonden. Ter plekke (127-440) is een monster genomen met een appelmoeszeef dat thuisgekomen is uitgezocht in een witte bak. Op 26 juli 2004 is de tweede vindplaats nogmaals bezocht met Rob van de Haterd,

die een vegetatieopname heeft gemaakt. In 2006 is een kort bezoek gebracht waarbij louter is geconstateerd dat de soort hier nog aanwezig was.

Deze tweede vindplaats is de oeverzone van dezelfde sloot als die van de eerste vindplaats. Het habitat hier is ondiep water in een hoogopgaande (tot meer dan twee meter) verlandingsvegetatie bovenop een grote drijftil (fig. 2). De grootmondpluimdragers werden hier vooral gevonden in heel erg ondiep water zonder een bedekking van drijvende waterplanten (fig. 3). Het was vaak zo ondiep dat de appelmoeszeef alleen succesvol was wanneer de drijftil door het gewicht van ondergetekende naar beneden werd gedrukt. De emergente vegetatie werd gedomineerd door grote egelskop, oeverzegge en hennegras (tabel 2). Deze soorten, zeker in aanwezigheid van veel klein kroos, duiden op voedselrijke omstandigheden (Weeda *et al.*, 1994). De vegetatie kan niet als bijzonder worden gekwalificeerd (Rob van de Haterd, mond. med.), de begeleidende molluskenfauna wel (tabel 1).

Naast de grootmondpluimdrager is het hoge aantal *Gyraulus riparius* eigenlijk net zo verrassend. Wanneer deze zeldzame soort in monsters aanwezig is dan zijn het veelal maar één of twee exemplaren. Opvallend is verder dat ook twee voor *G. riparius* typische begeleidende soorten *Pisidium pseudosphaerium* en *Sphaerium nucleus* (Zettler *et al.*, 2006) ook nog aanwezig zijn. Beide geen algemene soorten. Samen met de talrijkst aanwezige soorten *Valvata cristata* en *Pisidium obtusale* kan de fauna worden gekenschetst als die van een verlandingszone die niet droogvalt. Dit komt overeen met het peilregime zoals dat in ieder geval tot en met 2004 is gevoerd (N. Koppelaar (Zuid-Hollands Landschap), mond. med.). Dit verklaart waarom de voor de grootmondpluimdrager karakteristiek genoemde begeleidende soorten *Anisus leucostoma* en *Aplexa hypnorum* (Bruyne *et al.*, 2003) niet aanwezig zijn. Deze soorten kunnen immers alleen domineren wanneer het water periodiek (vrijwel) droogstaat.

Fig. 3: Microhabitat grootmondpluimdrager.

van het voorkomen van de grootmondpluimdrager gegeven. In het kader van het Atlasproject Nederlandse Mollusken zijn alle toen bekende vindplaatsen bezocht. Hierbij bleek de soort op al deze oude vindplaatsen te zijn verdwenen. De soort was in 2001 dan ook alleen bekend van de toen nieuw ontdekte vindplaats in de Ooijpolder. Ook deze vindplaats stond in de daarop volgende jaren echter onder grote druk door verdroging van deze uiterwaarden (Van der Hut *et al.*, 2005). Het is dan ook de vraag of de grootmondpluimdrager hier nog voorkomt.

Naar aanleiding van de vondst in de Zouweboezem is in 2002 een oproep gedaan onder macrofaunaspecialisten. Hierop zijn drie reacties binnengekomen. Door Marion Geerink van het Waterschap Vallei en Eem werd de soort gemeld uit een vijver bij Den Treek (156-457), waar de soort in 1999 is aangetroffen. In 2003 is deze vijver opnieuw bezocht en toen bleek ze in 2002 te zijn gesaneerd. De grootmondpluimdrager kon hier en in de buurt liggende stroompjes niet meer worden teruggevonden. Door Hans Hop van het Waterschap Groot Salland is de soort in 2003 gevonden in een plas gelegen in het natuurgebied Staphorster Grotestouwe, nabij Meppel (206-521). De vindplaats is een veenplas met een waterdiepte van circa vijftig centimeter en een dikke sliblaag. De oeverzone was een brede verlandingszone bestaande uit een kruidenrijk rietvegetatie. Beide bovengenoemde vondsten zijn op de juistheid van de determinaties gecontroleerd.

Ten slotte werd door B. Knol van het Waterschap Regge en Dinkel aangegeven dat er in Twente enkele vindplaatsen van deze soort zijn. Hier wordt ze gevonden in bovenloopjes van laaglandbeken die periodiek droogvallen. De soort is hier zeer zeldzaam.

Conclusie

De grootmondpluimdrager is in Nederland een zeer zeldzame soort die op veel oude vindplaatsen is verdwenen. Dat ze als ernstig bedreigd is opgenomen op de Rode Lijst (Bruyne *et al.*, 2003) is dan ook meer dan gerechtvaardigd. De vindplaats in de Zouweboezem moet dan ook waardevol worden genoemd. Gelukkig zijn de plannen van het Zuid-Hollands Landschap zo dat, ondanks dat er niet specifiek rekening met de soort wordt gehouden, het voortbestaan van de soort lijkt te zijn gewaarborgd. Binnen het natuurgebied zijn en blijven talloze plekken waar de soort kan worden verwacht.

De grootmondpluimdrager is vooral bekend van de uiterwaarden van de grote rivieren en de bovenlopen van laaglandbeken. Zowel de vindplaats in de Zouweboezem als die bij Meppel zijn echter gedaan in veenwateren met een brede verlandingsvegetatie. Al met al is het geheel niet onwaarschijnlijk dat de soort op meer plaatsen in het veenweide-/veenplassengebied voorkomt.

Hoe zeldzaam nu eigenlijk?

In 2001 werd door Kwant *et al.* een schrikbarend beeld

Slakken	A	B
<i>Acroloxus lacustris</i>	35	
<i>Anisus vortex</i>	18	
<i>Bathymphalus contortus</i>		2
<i>Bithynia leachii</i>	10	2
<i>Bithynia tentaculata</i>	2	
<i>Galba truncatula</i>		7
<i>Gyraulus riparius</i>		23
<i>Hippeutis complanatus</i>	103	
<i>Physa fontinalis</i>	3	
<i>Planorbarius corneus</i>	1	
<i>Planorbis planorbis</i>		4
<i>Planorbis carinatus</i>	5	
<i>Segmentina nitida</i>	18	4
<i>Succinea putris</i>		1
<i>Valvata macrostoma</i>	4	27
<i>Valvata cristata</i>	20	32
<i>Valvata piscinalis</i>	5	
<i>Vertigo antiverigo</i>		1
Tweekleppigen		
<i>Pisidium spec.</i>	2	
<i>Pisidium pseudosphaerium</i>		17
<i>Pisidium milium</i>		1
<i>Pisidium obtusale</i>		76
<i>Sphaerium nucleus</i>		7
<i>Sphaerium spec.</i>	4	

Tabel 1: Molluskenfauna vindplaatsen grootmondpluimdrager.
A = eerste vindplaats, B = tweede vindplaats

Gemiddelde hoogte vegetatie	1,2 m
Maximale hoogte vegetatie	2,3 m
Totale bedekking	90%
Emerse bedekking	60%
Drijvende bedekking	70%
Ondergrond	drijfijl

<i>Lemna minor</i>	Klein kroos	4
<i>Sparganium erectum erectum</i>	Grote egelskop	3
<i>Carex riparia</i>	Oeverzegge	2a
<i>Calamagrostis canescens</i>	Hennegras	2a
<i>Phragmites australis</i>	Riet	1
<i>Eupatorium cannabinum</i>	Koninginnekruid	+
<i>Iris pseudacorus</i>	Gele lis	+
<i>Lythrum salicaria</i>	Grote kattenstaart	+
<i>Solanum dulcamara</i>	Bitterzoet	+
<i>Dryopteris carthusiana</i>	Smalle stekelvaren	+
<i>Galium palustre</i>	Moeraswalstro	r
<i>Peucedanum palustre</i>	Melkeppe	r
<i>Urtica dioica</i>	Grote brandnetel	r

Tabel 2: Vegetatieopname vindplaats grootmondpluimdrager
Legenda: 4 = bedekking 50-75%, 3 = bedekking 25-50%, 2a = 5-12,5% bedekking, 1 = <5% bedekking, + = enkele planten, r = zeldzaam.

Literatuur

- BRUYNE, R.H. DE, H. WALLBRINK & A.W. GMELIG MEYLING (2003): Bedreigde en verdwenen land- en zoetwaterweekdieren in Nederland (Mollusca). - European Invertebrate Survey Nederland, Leiden & Stichting ANEMOON, Heemstede.
- HUT, R. VAN DER, J. VAN DER WINDEN & K. KRIIGSVELD (2005): Moerasontwikkeling in de Ooijpolder. - Bureau Waardenburgrapport 04-320, Culemborg.
- KWANT, H.J., H. WALLBRINK & R.H. DE BRUYNE (2001): De grootmondpluimdrager *Valvata macrostoma* Mörch, 1864 nog steeds in Nederland. - Spirula, 322: 95.
- WEEDA, E.J., R. WESTRA, CH. WESTRA & T. WESTRA (1994): Nederlandse oecologische flora: wilde planten en hun relaties (1-5). KNNV Uitgeverij / IVN, Utrecht.
- ZETTLER, M., U. JUEG, H. MENZEL-HARLOFF, U. GOLLNITZ, S. PETRICK, E. WEBER & R. SEEMANN (2006): Die Land- und Süßwassermollusken Mecklenburg-Vorpommerns. - Obotritendruck GmbH, Schwerin.

Adres van de auteur:
Bureau Waardenburg
Postbus 365
4100 AJ Culemborg
E-mail: d.m.soes@buwa.nl

NOVAPEX

Quarterly devoted
to Malacology

Edited by the
Société Belge de Malacologie
[Belgian Malacological Society]
Founded in 1966

B.P. 3

B-1370 Jodoigne -Belgium

Subscription (yearly)

Belgium: 35 EURO

Other countries: 50 EURO

e-mail: roland.houart@skynet.be

Internet: <http://www.sbm.be/ft>